

ULTIMA RATIO PRINCIPO SAMPRATA

Aušra Dambrauskienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 61 67
El. paštas: ausra.dambrauskiene@tf.stud.vu.lt

Straipsnyje siekiama pagrįsti, kad ultima ratio išreiškia baudžiamosios atsakomybės, kaip paskutinės teisinių gėrių apsaugos priemonės, idėją; ultima ratio nėra tik rekomendacija ar įstatymų leidybos etikos principas, tačiau turėtų būti laikomas savarankišku normatyviniu teisės principu; atsižvelgiant į tai, kad ultima ratio pirmiausia veikia kriminalizuojant atitinkamas veikas, jis laikomas specialiuoju baudžiamosios politikos principu.

This article aims to support that ultima ratio makes a point about the criminal liability as the last resort of defence of legal interests; ultima ratio is not only the recommendation for legislature or the ethical principle of legislation but must also be considered as the normative principle of law; considering that ultima ratio functions, first of all, in the criminalization of certain criminal offences, it must be considered as a special principle of criminal policy.

Įvadas

Baudžiamosios atsakomybės nustatymas už tam tikrus žalingus, pavojingus ir visuomenėje smerktinus poelgius (kriminalizacija) XX–XXI amžių laikotarpiu tiek Lietuvoje¹, tiek kitose valstybėse² itin suaktyvėjo, motyvuojant būtinumu stipriau saugoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, ekonomiką, šeimą, dorovę ir kitus gėrius.

Vis dėlto teorija ir empiriniai tyrimai³ nepatvirtina fakto, kad kriminalizacija ir griežtos baudmės mažina teisės pažeidimų skaičių (nusikalstamumą), todėl „<...> aktyvi baudžiamųjų įstatymų leidyba, kuri dažniausiai nepasižymi aukšta juridinės technikos kokybe, ne didina, bet mažina piliečių teisinį saugumą, nes paverčia baudžiamuosius įstatymus nesusistemintų ir su kitomis teisės šakomis konkuruojančių normų kratiniu, kupinu neaiškumų ir prieštaravimų, kai, panorėjus, kiekvieną, ką nors darantį, įmanoma apkaltinti kokiu nors nusikaltimu“⁴. Taip visuomenė pamažu tampa „kriminaline“,

¹ Žr., pvz., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimų ir papildymų įstatymus: 2004 m. sausio 29 d. Nr. IX-1992, *Valstybės žinios*, 2004, nr. 25-760; 2005 m. birželio 23 d. Nr. X-272, *Valstybės žinios*, 2005, nr. 81-2945; 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1233, *Valstybės žinios*, 2007, nr. 81-3309; 2011 m. gruodžio 22 d. Nr. XI-1901, *Valstybės žinios*, 2011, nr. 163-7777; 2011 m. gruodžio 23 d. Nr. XI-1917, *Valstybės žinios*, 2012, nr. 4-115; 2012 m. birželio 30 d. Nr. XI-2198, *Valstybės žinios*, 2012, nr. 82-4276; 2013 m. liepos 2 d. Nr. XII-497, *Valstybės žinios*, 2013, nr. 75-3768; 2014 m. kovo 13 d. Nr. XII-776, paskelbta TAR 2014 m. kovo 24 d.

² PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 155.

³ BLUVŠTEINAS, J. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 328; GAVĖNAITĖ, A. *Baumės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p. 71, 104–174; SAKALAUSKAS, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2007, t. 2(20), p. 122–134; BIKELIS, S., et al. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 129.

⁴ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 717.

kurioje beveik kiekvienas asmuo yra turėjęs kriminalinės patirties ir kurioje beveik kiekvieną asmenį galime laikyti nusikaltėliu. Be to, per didelė ar nepagrįsta kriminalizacija itin riboja asmens teises ir laisves, o tai nesuderinama su pagrindinių (fundamentalių) asmens teisių apsaugos standartais, taip pat sukelia valstybei papildomas išlaidas ir uždeda nepagrįstą našta visiems visuomenės nariams.

Taigi įstatymų leidėjui kuriant baudžiamuosius įstatymus turi būti keliami tam tikri reikalavimai, kurie neleistų iškreipti baudžiamosios teisės esmės. Tokie reikalavimai, išskiriami kriminalizacijos teorijoje, mokslinėje literatūroje vadinami kriterijais arba filtrais, kurie iš dalies riboja įstatymų leidėjo diskreciją kuriant įstatymus ir neleidžia baudžiamajai teisei tapti košmaru⁵. Vienas iš tokių kriterijų – *ultima ratio* (lot. paskutinis argumentas, paskutinė priemonė⁶) principas, mokslinėje literatūroje dar vadinamas paskutinės (griežčiausios) priemonės principu⁷. Tačiau pripažįstant šį principą vienu iš kriminalizacijos kriterijų, vis dėlto nesutariama dėl jo reikšmės ir vietos baudžiamosios teisės (politikos) principų sistemoje.

Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų darbuose šiam principui daug dėmesio nėra skiriama. V. Justickis, V. Paviolis, G. Švedas savo darbuose *ultima ratio* pirmiausia nurodė esant vienu iš kriminalizacijos kriterijų, trumpai jį apibūdindami⁸. O. Fedosiuk, nagrinėjęs šį principą plačiau, bandė pristatyti koncepcinį baudžiamosios atsakomybės kaip griežčiausios priemonės idėjos pagrindimą, akcentuodamas jo reikšmę įstatymų leidyboje per konkrečius Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁹ straipsnius, numatančius konkrečias nusikalstamas veikas, ir teismų praktikoje taikant minėtas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatas¹⁰. Vėliau *ultima ratio* principas minėtas nagrinėjant nusikalstamų veikų ir kitų rūšių teisės pažeidimų atskyrimo klausimą, t. y. tik fragmentiškai¹¹. Nepaisant to, Lietuvos baudžiamosios teisės moksle pasigendama išsamios *ultima ratio* principo sampratos analizės, o užsienio teisės literatūroje jai, ypač šio principo reikšmės ir vietos teisės principų sistemoje aspektu, skiriama daugiau dėmesio. Paminėtini T. Frøberg, D. Husak, N. Jareborg, S. Melander, P. Minkkinen, K. Touri, R. Wendt¹² ir kitų darbai.

⁵ KAIAFA-GBANDI, M. The Importance of Core Principles of Substantive Criminal Law for a European Criminal Policy Respecting Fundamental Rights and the Rule of Law. *European Criminal Law Review*, 2011, vol. 1, no. 1, p. 17.

⁶ Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tzz.lt/u/ultima-ratio>>.

⁷ *Ultima ratio*, paskutinės priemonės, griežčiausios priemonės sąvokos apskritai, o ir toliau šiame straipsnyje vartojamas kaip sinonimai, kyla iš minėtos etimologinės (lotyniškos) *ultima ratio* termino reikšmės.

⁸ JUSTICKIS, V. *Kriminologija. I dalis: vadovėlis*. Vilnius, 2001; PAVILONIS, V. Baudžiamosios politikos pagrindai. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 22; ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 27–29; ŠVEDAS, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 2012, nr. 82, p. 12–25.

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.

¹⁰ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 715–738.

¹¹ Pavyzdžiui, ČAPLINSKAS, A.; DAPŠYS, A.; MISIŪNAS, J. Baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo teorinės problemos. *Teisės problemos*, 2004, nr. 4(46), p. 44–82; FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė už vertinamą neteisėtą komercinę, ūkinę, finansinę ar profesinę veiklą: optimalių kriterijų beišskant. *Jurisprudencija*, 2013, t. 20(1), p. 301–317; IVOŠKA, G. Nusikalstamų veikų ekonomikai ir verslo tvarkai atskyrimas nuo panašių nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų. *Teisė*, 2003, nr. 48, p. 100–109; KUNCEVIČIUS, G. Apgaulingas buhalterinės apskaitos tvarkymas kaip mokesčių vengimo būdas: administracinė ir baudžiamoji atsakomybė. *Jurisprudencija*, 2007, t. 1(91), p. 51–58; PRANKA, D. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 179 straipsnyje numatyta nusikalstama veika ir civilinių teisės pažeidimų skirianti riba. *Socialinių mokslų studijos*, 2011, t. 3(2), p. 649–664; PRANKA, D. Apgaulės samprata ir reikšmė atribojant sukčiavimą ir civilinės teisės pažeidimą. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, t. 4(2), p. 663–683; PRANKA, D. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamosioje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012; PRANKA, D. Nusikalstamos veikos ir administracinio teisės pažeidimo atribojimo problemos: teisės pažeidimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. *Jurisprudencija*, 2013, t. 20(4), p. 1510–1523.

¹² FRØBERG, T. The role of the *ultima ratio* principle in the jurisprudence of the Norwegian Supreme Court. *Oñati Socio-legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 125–134; HUSAK, D. Applying *Ultima ratio*: A Sceptical Assessment. *Ohio*

Taigi šio straipsnio tikslas – iš esmės išanalizuoti *ultima ratio* principą ir nustatyti jo sampratą. Siekiant šio tikslo, tirama *ultima ratio* idėjos (principo) esmė, turinys, reikšmė ir vieta baudžiamosios teisės principų sistemoje. Atsižvelgiant į tai, straipsnyje siekiama pagrįsti, kad *ultima ratio* išreiškia baudžiamosios atsakomybės, kaip paskutinės teisiųjų gėrių apsaugos priemonės, idėją; *ultima ratio* nėra tik rekomendacija ar įstatymų leidybos etikos principas, bet ir turėtų būti laikomas savarankišku normatyviniu teisės principu; atsižvelgiant į tai, kad *ultima ratio* visų pirma nustato ribas įstatymų leidėjui, kriminalizuojant atitinkamas veikas, *ultima ratio* laikomas specialiuoju baudžiamosios politikos principu.

Igyvendinant minėtus uždavinius ir pagrindžiant minėtus teiginius, naudojamas kalbinis (lingvistinis) tyrimo metodas, atskleidžiant pagrindines straipsnyje vartojamas sąvokas, sisteminis, sintezės ir lyginamasis tyrimo metodai, atskleidžiant teisės mokslininkų idėjas, jų suformuotą teisės doktriną, teismų praktiką, konstitucinę jurisprudenciją.

1. Griežčiausios priemonės, arba *ultima ratio*, idėjos (principo) esmė, turinys ir reikšmė

Veikų kriminalizavimo teorija, be kita ko, nustatanti objektyvius, baudžiamosios teisės teorijoje patvirtintus kriterijus, kuriais turi būti grindžiamas veikos pripažinimas nusikalstama ir bausmės už ją nustatymas arba kriminalizavimo (decriminalizavimo) procesas, vienu iš tokių kriterijų pripažįsta *ultima ratio* idėją arba principą¹³. Apibūdinant šį principą, mokslinėje literatūroje teigiama, kad tam tikro elgesio draudimas baudžiamosios teisės pagalba turi būti griežčiausia valstybės reakcijos į nepageidaujamą elgesį forma (*ultima ratio*), t. y. baudžiamųjų įstatymų draudimų ir sankcijų turi būti imamas tik tada, kai tai neišvengiama. Kitaip sakant, nepageidaujamo elgesio draudimas baudžiamojoje teisėje galimas tik tuo atveju, kai jis neturi alternatyvių poveikio priemonių kitose teisės šakose (pavyzdžiui, drausminė, civilinė, administracinė atsakomybė ir pan.)¹⁴.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje taip pat yra pabrėžęs, kad „<...> siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga tokią veiką pripažinti nusikaltimu, taikyti pačią griežčiausią priemonę – kriminalinę bausmę. Todėl kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusingusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis (administracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomenės poveikio priemonėmis ir pan.). <...>“ (1997 m. lapkričio 13 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutartyse taip pat yra konstatavęs, kad „<...> baudžiamoji atsakomybė demokratinėje visuomenėje

state journal of criminal law, 2005, vol. 2, no. 2, p. 535–545; JAREBORG, N. Criminalization as Last Resort (*Ultima Ratio*). *Ohio state journal of criminal law*, 2004, vol. 2, p. 521–534; MELANDER, S. Ultima Ratio In European Criminal Law. *Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 42–61; MINKKINEN, P. The ‘Last Resort’: A Moral and/or Legal Principle? *Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 21–30; TOURI, K. Ultima Ratio as a Constitutional Principle. *Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 6–20; WENDT, R. The Principle of „Ultima Ratio“ And/Or the Principle of Proportionality. *Oñati Socio-legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 81–94.

¹³ PAVILONIS, V. Baudžiamosios politikos pagrindai. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 22; ČAPLINSKAS, A., et al. Kriminalinių bausmių sistemos darna ir sankcijų optimizavimas kaip baudžiamosios politikos veiksmingumo prielaidos. *Teisė*, 2000, nr. 37, p. 9; HUSAK, D. *Overcriminalization – The limits of the criminal law*. Oxford university press, 2008, p. 58–158; JAREBORG, N. Criminalization as Last Resort (*Ultima Ratio*). *Ohio state journal of criminal law*, 2004, vol. 2, p. 527–530; PERŠAK, N. *Criminalising harmful conduct: the harm principle, its limits and continental counterparts*. New York: Springer, 2007, p. 92–93; SCHONSHECK, J. *On Criminalization*. Netherlands: Springer, 1994, p. 64–70.

¹⁴ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 717; ŠVEDAS, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 2012, nr. 82, p. 18.

turi būti suvokiama kaip kraštutinė, paskutinė priemonė (*ultima ratio*), naudojama saugomų teisinių gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti. <...>¹⁵ Todėl teismų praktika, kai kylantys nedidelio pavojingumo konfliktai kriminalizuojami kaltinant vieną konflikto dalyvių viešosios tvarkos pažeidimu, neanalizuojant, ar pakankamas padarytų veiksmų pavojingumas, neįvertinant kitų teisės šakų veiksmingumo atkuriant pažeistas teises, nėra teisinga, nes tai neatitinka baudžiamųjų įstatymų paskirties¹⁶.

Atsižvelgiant į minėtą *ultima ratio* apibūdinimą, išryškėja tam tikri jam būdingi turinio elementai. Visų pirma, tai – socialiai žalingas elgesys, t. y. tam tikras teisės pažeidimas, kurio sampratos analizė šiuo aspektu apimtų vieną iš jo požymių – pavojingumą, ir teisinių gėrių apsaugos (vok. *Rechtsgüterschutz*) teoriją, pabrėžiančią baudžiamosios teisės subsidiarią apsaugą jų atžvilgiu bei pripažįstančią baudžiamąją teisę „fragmentinio“ pobūdžio teisės šaka¹⁷. Antra, ir svarbiausia – nėra alternatyvių poveikio priemonių nepageidaujama elgesiui uždrausti kitose teisės šakose.

Taip pat *ultima ratio* principo turinys turi išorinį ir vidinį aspektus. Minėtas principo tradicinis apibūdinimas, kad teisės sistemoje baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma ir naudojama tik kaip *ultima ratio* – kai kitos valstybės poveikio formos (priemonės) negali užtikrinti tinkamos teisinių gėrių apsaugos, pagrįstas baudžiamosios teisės ir kitų teisinių sričių santykiu ir jos vieta teisinėje sistemoje, vadinamas išoriniu *ultima ratio* principo aspektu (dimensija)¹⁸.

Tačiau *ultima ratio* principas baudžiamajai teisei kelia reikalavimą ne tik subsidiariai saugoti ir ginti teisinius gėrius bei būti paskutine iš visų kitų potencialiai galimų priemonių teisinėje sistemoje, bet ir garantuoti nuosaikumą arba proporcingumą pačios baudžiamosios teisės viduje, t. y. garantuoti vidinę baudžiamosios teisės darną, o tai užsienio literatūroje vadinama vidiniu *ultima ratio* principo turinio aspektu ir reiškia, kad bausmės už atitinkamas nusikalstamas veikas turi atspindėti kriminalizuotos veikos smerktinumą, o konkreti bausmė, skirta nuteistajam, – jo padarytos nusikalstamos veikos smerktinumą. Šiuo požiūriu *ultima ratio* principas, pavyzdžiui, gali kelti reikalavimą įstatymų leidėjui sumažinti bendrą kriminalizacijos laipsnį. Šis principas gali būti vadinamas „apdairumo“ principu, skirtu įstatymų leidėjui ir reiškiančiu, kad veika turėtų būti kriminalizuojama tik tada, kai, atsižvelgiant į siekiamą tikslą (sumažinti bausmių dydį, kriminalizuotų veikų kiekį ir pan.), tai neišvengiamai būtina.

Teisės literatūroje *ultima ratio* principas, be išorinio ir vidinio apibūdinimo, suprantamas dar dviem prasmėmis: *ultima ratio* teisę kuriant ir *ultima ratio* teisę taikant¹⁹. Įstatymų leidyboje *ultima ratio* pasitelkiamas, pagrindžiant tam tikrų veikų kriminalizavimą ar dekriminalizavimą, apibrėžiant baudžiamosios atsakomybės ribas. Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas privalo tikrinti, ar konkrečiam socialiai

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2009 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-369/2009; 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262/2011.

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2012 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-161/2012; 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-160/2013; 2014 m. birželio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257/2014 ir kt.

¹⁷ ROXIN, C. *Strafrecht: Allgemeiner Teil I: Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*. Aufl. 4. München: C.H. Beck, 2006, p. 45; STRATENWERTH, G. *Strafrecht: Allgemeiner Teil I: Die Straftat*. Aufl. 4. Köln, 2000, p. 40; FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 717; European Criminal Policy Initiative. Manifest zur Europäischen Kriminalpolitik. In *Zeitschrift zur Internationale Strafrechtsdogmatik* [interaktyvus]. 2009, [nr.] 12 [žiūrėta 2015 m. balandžio 13 d.], s. 697. Prieiga per internetą: <http://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_12_382.pdf>; Working Group X „Freedom, Security and Justice“. *Final report to the European Convention*. Brussels, 2002, nr. CONV 426/02, p. 10.

¹⁸ MELANDER, S. *Ultima Ratio In European Criminal Law. Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 49.

¹⁹ PRANKA, D. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 179 straipsnyje numatyta nusikalstama veika ir civilinių teisės pažeidimą skirianti riba. *Socialinių mokslų studijos*, 2011, t. 3 (2), p. 651; FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 715–738.

žalingam elgesiui būtina taikyti baudžiamosios teisės normas. Taikant teisę, baudžiamąją atsakomybę taikyti ir bausmes skirti reikėtų taip pat tik tam tikrais ypatingais atvejais, prieš tai kruopščiai išanalizavus padarytą teisės pažeidimą, įvertinus visas su jo padarymu susijusias faktines bylos aplinkybes. Šiuo aspektu teisės taikymas pasitelkiant *ultima ratio* principą tarsi papildo ar pakoreguoja ne visada tinkamai atliktą įstatymų leidėjo darbą arba tarnauja esant įstatymo skirtingo interpretavimo erdvei²⁰.

Minėtu požiūriu *ultima ratio* principas atlieka tiek pozityviają (organizuojančią, koordinuojančią), tiek negatyviają (kritikuojančią) funkcijas. Pozityviaja prasme jis determinuoja teisės normas ir jų taikymą ir taip užtikrina, kad teisės normos sudarys vieningą visumą ir kad vienoje srityse tam tikrų normų veikimas bus apribotas, užtat jis galės būti išplėstas į kitas sritis. Tai reiškia, kad *ultima ratio*, kaip teisės principas, kreipia baudžiamojo teisinio reguliavimo turinį; užtikrina baudžiamosios teisės sistemos darną, jos elementų neprieštaringumą, taigi – ir koordinuoja baudžiamąsias teises nuostatas, neleidamas joms nepagrįstai nustatyti teisinių draudimų, tačiau taip pat nustatydamas palankesnę teisinio reguliavimo subjektų padėtį. Kita vertus, jis „<...> yra svarbus kriterijus, kuriuo remiantis galima verificuoti teisiškai reikšmingų sprendimų teisėtumą, patikrinti, ar įstatymų leidėjas bei valstybės pareigūnai savo veikla nepažeidžia tam tikrų teisinių standartų. Šiuo požiūriu principas yra imperatyvus: jis brėžia elgesio ribas, kurių nevalia peržengti. Šių ribų peržengimas, nukrypimas nuo teisės principo yra teisinio reguliavimo nenuoseklumo, prieštaringumo požymis ir yra pagrindas kritikuoti atitinkamus teisės aktus arba pareigūnų veiklą, kartais – net visą teisinę sistemą“²¹.

Kaip matyti iš minėtų šio principo aspektų, *ultima ratio* apibūdinimas akivaizdžiai siejamas su fundamentalių (pagrindinių) žmogaus teisių apsaugos postulatu, kuris šiuolaikiniame pasaulyje suprantamas ne tik kaip moralinis ar etinis reikalavimas, tačiau kaip pagrindinis ir svarbiausias teisinės sistemos egzistavimo, supratimo ir vertinimo matas. Dėl tos priežasties pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsauga net ir valstybių sankcionuotoms teisinėms priemonėms kelia ypatingus teisėtumo, teisingumo, pagrįstumo, protingumo, proporcingumo ir kitus reikalavimus.

Būtent proporcingumo reikalavimas ir jo elementai dažnai yra laikomi *ultima ratio* principo konstituciniu, pamatiniu pagrindu, reikalaujančiu, kad intervencija į žmogaus teises būtų kuo minimalesnė. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje aptinkami tokie teiginiai: „<...> Nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus, privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti <...> (2006 m. sausio 16 d. nutarimas ir kt.); „pagal Konstituciją įstatymų leidėjas baudžiamajame įstatyme nusikalstamomis gali įvardyti tik tas veikas, kurios yra iš tikrųjų pavojingos ir kuriomis iš tikrųjų daroma didelė žala asmens, visuomenės ir valstybės interesams arba dėl šių veikų kyla grėsmė, kad tokia žala bus padaryta“ (2003 m. birželio 10 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai); „įtvirtintos bausmės neturi būti griežtesnės negu reikia, jog padaręs nusikaltimą asmuo pasitaisytu, t. y. ateityje nebusikalstų“ (1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas), „už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai“ (2009 m. birželio 8 d. nutarimas).

Vengrijos Respublikos Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas kurstymo prieš bendruomenę nusikaltimo sudėties atitinkamų požymių konstitucingumą, taip pat nurodė, kad: „<...> Konstitucijos normos, susijusios su pagrindinėmis teisėmis ir pareigomis, yra nustatomos Parlamento priimtais įstatymais, kurie negali riboti esminio pagrindinių teisių turinio. <...> „valstybė gali riboti pagrindinę teisę

²⁰ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 734.

²¹ KŪRIS, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23(15), p. 53–54.

tik tuo atveju, jeigu tai yra vienintelis būdas užtikrinti kitos pagrindinės teisės ar laisvės apsaugą arba įgyvendinimą, arba apsaugoti kitą konstitucinę vertybę. Tam, kad pagrindinės teisės ribojimas neprieštarautų Konstitucijai, nepakanka nurodyti kitos pagrindinės teisės, laisvės ar konstitucinio tikslo apsaugą – reikia, kad būtų laikomasi proporcingumo reikalavimų: siekiamo tikslo svarba turi būti proporcinga atitinkamos pagrindinės teisės suvaržymui. Nustatydamas apribojimą, įstatymų leidėjas turi imtis kuo nuosaikesnių priemonių, tinkamų konkrečiam tikslui pasiekti“. <...> baudžiamosios teisės priemonių, kaip *ultima ratio*, paskirtis neabejotinai reiškia, kad jos turi būti taikomos tuo atveju, kai kitų teisės šakų priemonės yra nepakankamos. <...> Prieinamų teisinių priemonių netobulumas nėra tinkamas argumentas teigti, kad tam tikras elgesys yra baudžiamasis nusižengimas; tokiu pagrindu baudžiamojoje teisėje nustatyti pagrindinių konstitucinių teisių ribojimai nėra nei būtini, nei proporcingi“ (sprendimas 18/2004 (V.25) AB, ABH 2004).

Kaip matyti, vertinant pagrindinių (fundamentalių) žmogaus teisių ribojimo teisėtumą ir pagrįstumą remiamasi būtent konstituciniu proporcingumo principu, kurį sudaro trys konstitucinėje jurisprudencijoje²² išskirti subtetai – tinkamumo (naudojamos priemonės tikslui pasiekti turi būti tinkamos), būtinumo (naudojamos priemonės turi būti tokios, kurios mažiausiai pažeistų asmens teises) ir proporcingumo *stricto sensu* (asmens teisių pažeidimas (patirta žala) turi būti proporcingas gautai naudai, siekiant atitinkamo tikslo, naudojant atitinkamą priemonę)²³, ir kuris, matyt, artimai susijęs su *ultima ratio* idėja baudžiamojoje teisėje.

Šiuo aspektu pažymėtina, kad Suomijos Parlamento Konstitucinės teisės komitetas, nagrinėjęs konstitucinį baudžiamosios teisės aspektą, 1997 m. pranešime (Nr. 23)²⁴ konstatavo, kad įstatymų leidėjo galių baudžiamojoje teisėje ribojimai yra susiję su pagrindinėmis (fundamentaliomis, asmens) teisėmis. Kriminalizacija, kuri riboja pagrindines teises, turi būti įvertinta pagal tuos pačius kriterijus kaip ir pagrindinių teisių ribojimai. Todėl proporcingumo principo reikalavimai suponuoja kriminalizacijai pareigą rūpintis teisinių vertybių apsauga. Tai reiškia, kad turi būti įvertinama, ar siekiamas tikslas gali būti pasiektas priemonėmis, nesukeliančiomis tokio kėsinosi į pagrindines teises, kaip antai kriminalizacija.

Vokietijos Konstitucinis Teismas taip pat bandė susieti proporcingumo principą su *ultima ratio* idėja, sakydamas, kad jei valstybė Konstitucijos yra įpareigota saugoti ypač svarbų teisinį gėrį, dažnai tokios apsaugos priemonės būna siaurinančios kitų asmenų teisių ir laisvių sritį. Šiuo požiūriu, taikant socialines-teisines arba civilines-teisines apsaugos priemones, teisinė situacija yra tokia pat kaip ir taikant baudžiamosios teisės priemones. Tačiau skirtumas tarp jų – intervencijos dydis. Tokiu būdu įstatymų leidėjas dviejų konfliktuojančių konstitucinių vertybių arba laisvės sričių problemą turi spręsti atsižvelgdamas į konstitucinių vertybių sistemą ir proporcingumo principą. Tačiau jei galimybė pasitelkti baudžiamosios teisės priemones apskritai būtų paneigta, tada būtų apribota ypač svarbaus ir saugotino teisinio gėrio apsauga. Proporcingumo aspektu teisinio gėrio, į kurį kėsinamasi, vertę turi atitikti sankcijos, kuri skiriama už tokios vertybės pažeidimą, griežtumas²⁵.

Taigi, *ultima ratio* tarsi tampa proporcingumo principo išraiška, reiškianti, kad baudžiamoji teisė, labiausiai suvaržanti asmens teises ir laisves, turi būti pasitelkiama tik tada, kai neišvengiamai būtina (minėtas išorinis *ultima ratio* aspektas). Atsižvelgiant į tai, kad valstybė apskritai yra įpareigota sau-

²² Žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimą. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 104-4675; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimą. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 15-465; Vokietijos Konstitucinis Teismas. 1994 m. kovo 9 d. sprendimas BVerfGE 90, 145 ir kt.

²³ ALEXY, R. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 47.

²⁴ Finnish Parliament. *Report of the Constitutional Committee of the Finnish Parliament* [interaktyvus]. Nr. 23/1997 [žiūrėta 2015 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=PeVL+23/1997&base=erml&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WP>>.

²⁵ Vokietijos Konstitucinis Teismas. 1975 m. vasario 25 d. sprendimas BVerfGE 39.

goti ir ginti pagrindines asmens teises, o Konstitucija ir jos reikalavimai įpareigoja ne tik valstybės vykdomąją ar teisminę valdžią, bet ir įstatymus leidžiančią valdžią, tai kriminalizuojant atitinkamas veikas, įstatymų leidėjo sprendimas priklauso nuo balansavimo tarp šios valstybės apsauginės funkcijos ir *ultima ratio* idėjos. Šiuo požiūriu konstitucinis proporcingumo principas yra kriminalizacijos vertinimo matas²⁶.

Anot K. Touri, proporcingumo principas būtent formuluoja *ultima ratio* reikalavimą ir jį labiau išgrynina, o buvimas tam tikra proporcingumo principo išraiška *ultima ratio* idėjai suteikia konstitucinio principo statusą²⁷. Pasak jo, būtent minėtas Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimas byloje dėl aborto baudžiamumo *ultima ratio* idėją transformavo į konstitucinį principą: lemiamas veiksnys yra tai, ar visuma negimusios gyvybės apsaugai potencialiai tinkamų priemonių, kurios būtų pilietinės teisinės, viešosios teisinės, socialinės teisinės arba baudžiamosios teisinės prigimties, gali užtikrinti saugomos vertybės faktinę apsaugą. Ir tik išimtiniai atveju, kai Konstitucijos reikalaujama vertybės apsauga nepasiekama jokiu kitu būdu, įstatymų leidėjas gali būti įpareigotas besivystančios gyvybės apsaugai užtikrinti panaudoti baudžiamosios teisės priemones. Baudžiamosios teisės norma yra *ultima ratio* įstatymų leidėjo „įrankių bazėje“. Remdamasis proporcingumo principu, įstatymų leidėjas šią priemonę gali naudoti tik itin apdairiai ir santūriai. Tačiau ši paskutinė priemonė turi būti pasitelkiama tada, jei kitaip veiksmingos gyvybės apsaugos neįmanoma pasiekti. Tokia priemonė reikalauja saugomo teisinio gėrio reikšmės ir vertės. Todėl kalbama ne apie „absoliučią“ pareigą bausti, bet apie „santykinę“ pareigą naudoti baudžiamosios teisės priemones, įvertinus tai, kad kitos priemonės nėra pakankamos²⁸. Taigi, pagal K. Touri, *ultima ratio* yra konstitucinė kriminalizacijos sąlyga.

Lietuvos teisės moksle taip pat yra neabejojančių konstitucine *ultima ratio* principo reikšme baudžiamajoje teisėje²⁹. Vis dėlto teigti, kad šis principas laikytinas konstituciniu vien dėl to, jog yra susijęs su konstituciniu proporcingumo principu, nėra visiškai teisinga. Visų pirma, Lietuvoje Konstituciją ir Konstitucinio Teismo jurisprudenciją laikydami aukščiausia valstybės teise³⁰, *ultima ratio* principo negalėtume priskirti konstitucinių principų grupei, nes jis nėra *expressis verbis* įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir jam konstitucinio statuso nėra suteikęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Antra, *ultima ratio* principas iš esmės susijęs su vienu iš proporcingumo principo elementų – būtinumu (nepakanka švelnesnių priemonių), taigi galėtų būti laikomas tik konstitucinio proporcingumo principo dalimi – subprincipu, arba išplaukiančiu iš konstitucinio proporcingumo principo. Toks *ultima ratio* statusas paneigtų jo, kaip savarankiško principo, reikšmę, kuri turi didelę įtaką principo normatyviniam svoriui, t. y. nebūtų imperatyvaus pobūdžio, o šis trūkumas įstatymų leidėjui ne visada leidžia tinkamai pasinaudoti savo diskrecija kriminalizuojant veikas³¹. Be

²⁶ TOURI, K. *Ultima Ratio as a Constitutional Principle. Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 10.

²⁷ Ibidem. P. 10.

²⁸ Vokietijos Konstitucinis Teismas. 1975 m. vasario 25 d. sprendimas BVerfGE 39.

²⁹ Žr., pvz., FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 722; BARANSKAITĖ, A., PRAPIESTIS, J. Konstitucinės teisingumo ir teisinės santarvės dimensijos baudžiamajoje teisėje. In *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamajo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 43.

³⁰ Žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimą, 1996 m. vasario 28 d. nutarimą, 1997 m. gegužės 29 d. nutarimą, 2002 m. birželio 19 d. nutarimą, 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimą, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą, 2009 m. lapkričio 20 d. sprendimą. Nepaneigiant tarptautinių ir regioninių įsipareigojimų reikšmės nacionalinei teisei.

³¹ Perteklinę kriminalizaciją konstatuoja ir kritikuoja ne tik Lietuvos teisės mokslininkai, bet ir užsienio teisininkai. Žr., pvz., HASSEMER, W. *Produktverantwortung im modernen Strafrecht*. Heidelberg, 1994, p. 8; GERALD, E. L. Towards A Model Penal Code, Second (Federal?): The Challenge of the Special Part. *Buffalo Criminal Law Review*, 1998, vol. 2, no. 1, p. 297–350; HUSAK, D. Crimes Outside the Core. *Tulsa Law Review*, 2004, vol. 39, p. 755–780 ir kt.

to, pabrėžtinai proporcingumo ir *ultima ratio* principų skirtumas: proporcingumo principas suponuoja tikslą, kuris leistų įvertinti, ar pasirinktos priemonės yra proporcingos („paskutinės priemonės“), o *ultima ratio* principas nustato gaires apibūdinant patį tikslą („tik išimtiniais atvejais“), t. y. pateisinant tam tikro elgesio draudimą baudžiamosiomis priemonėmis³². Taip pat reikia pažymėti, kad konstitucinis proporcingumo principas yra bendrasis, t. y. visų teisės šakų, principas, o tai *ultima ratio* principui, būnant proporcingumo principo dalimi, neleistų tapti savarankiškam specialiajam baudžiamosios teisės principui.

N. Jareborg taip pat nemano, kad *ultima ratio* yra konstitucinis principas. Jis teigia, kad *ultima ratio* yra netgi labiau įstatymų leidybos etikos principas, suprantamas kaip principas prieš kriminalizaciją. Anot N. Jareborg, jei sakome, kad įstatymų leidėjas „negali“ (angl. *may not*) kažko daryti, tai reiškia, kad įstatymų leidėjas „neturėtų“ (angl. *should not*) to daryti, ir toks įpareigojimas yra ne teisinė pareiga, bet moralinė pareiga. Teiginys, kad baudžiamoji teisė gali tik fragmentiškai saugoti teisinius gėrius, neturi jokio savarankiško normatyvinio svorio, nes tai labiau fakto, kad ne visi saugotini interesai yra ar turi būti saugomi baudžiamosios teisės pagalba, konstatavimas. Todėl, kaip teigia N. Jareborg, *ultima ratio* yra baudžiamosios justicijos etika (moralė), kuri gali būti laikoma teisinės valstybės ideologijos dalimi. N. Jareborg nuomone, *ultima ratio* taip pat susijęs su konstituciniu proporcingumo principu, tačiau *ultima ratio* gali būti savarankiškas normatyvinis principas (o toks ir yra) tik tada, jei jis nebus kildinamas ar išvedamas iš kitų principų ar kriminalizacijos prielaidų³³.

D. Husak apskritai skeptiškai žiūri į *ultima ratio* principo galimybes efektyviai riboti baudžiamosios teisės galias ir jo galimybes būti savarankiškam, nepriklausomam, juo labiau konstituciniam principui. Pagal šį autorių, problemiškas yra pats *ultima ratio* principo tradicinis „apsauginis (prevenacinis)“ supratimas (interpretacija), kad baudžiamoji teisė turi būti naudojama kaip paskutinė priemonė užkertant kelią nusikaltimams, o jei šią funkciją taip pat gerai ar geriau atlieka kitokios priemonės, baudžiamoji teisė neturėtų būti naudojama. Jis išvelgia dvi problemas. Pirma problema susijusi su baismės (baudžiamosios teisės apskritai) funkcijos arba tikslo pasirinkimu. Daugelis teoretikų (tarp jų J. Feinberg) pripažįsta dar vieną baismės (baudžiamosios teisės) funkciją – išreikšti žalingų veiksmų pasmerkimą (angl. *expressive function*). Tokiu būdu konkuruoja apsauginė (prevencinė) ir išreiškiančioji pasmerkimą funkcijos, nes gali būti taip, kad kiti pakankamai geri socialinės kontrolės būdai geriau mažina nusikalstamumą, tačiau jie visiškai neišreiškia, nesukelia žalingam poelgiui pasmerkimo. Tada, vertinant, ar alternatyvos baudžiamosioms priemonėms yra tokios pat efektyvios kaip ir pastarosios, būtina įvertinti ne tik jų gebėjimą sumažinti nusikaltimų skaičių, bet ir jų efektyvumą kaip tam tikros išraiškos. Šiuo požiūriu veika galėtų būti kriminalizuojama tik jei kitos alternatyvos negalėtų išreikšti pasmerkimo taip pat ar net geriau nei baudžiamosios priemonės. Remiantis šia prielaida, *ultima ratio* principas prarastų savo efektyvumą (veiksmingumą), mažinant nusikalstamumą. Jis taptų nereikšmingas kriminalizacijos teorijoje. Todėl D. Husak siūlo laikytis prevencinės *ultima ratio* sampratos bei potencialios šio principo naudos kriminalizacijai ir naudoti šį principą, sprendžiant tokių veikų, pavyzdžiui, pinigų plovimo, kurios akivaizdžiai nenusipelno moralinio pasmerkimo, kriminalizacijos būtinumo klausimą³⁴.

Antroji *ultima ratio* principo reikšmės problema, pasak D. Husak, yra ta, kad kitos ne baudžiamosios priemonės (naudojamos mažinant, pavyzdžiui, tokių nusikaltimų kaip išžaginimas, skaičių) gali

³² KAIIFA-GBANDI, M. The Importance of Core Principles of Substantive Criminal Law for a European Criminal Policy Respecting Fundamental Rights and the Rule of Law. *European Criminal Law Review*, 2011, vol. 1, no. 1, p. 17;

³³ JAREBORG, N. Criminalization as Last Resort (*Ultima Ratio*). *Ohio state journal of criminal law*, 2004, vol. 2, p. 521–524; 530–534.

³⁴ HUSAK, D. Applying *Ultima Ratio*: A Skeptical Assessment. *Ohio state journal of criminal law*, 2005, vol. 2, no. 2, p. 536–539.

visada tik papildyti, tačiau ne pakeisti baudžiamąsias priemones. Neįmanoma įsivaizduoti pasaulio, kuriame tokių nusikaltimų paplitimui mažinti būtų naudojami tik baudžiamieji draudimai. Baudžiamoji teisė iš tikrųjų gali būti atgrasymo priemonė tik tada, jei ji veikia kartu su kitais socialinės kontrolės mechanizmais. Daugeliu atvejų baudžiamųjų ir nebaudžiamųjų priemonių derinys gali sumažinti nusikalstamumą veiksmingiau nei kuri nors viena atskirai. Tik tokia paskutinės arba griežčiausios priemonės samprata suteikia vilties „perkriminalizavimo“ (angl. *overcriminalization*) problemai spręsti³⁵. Reikia pažymėti, kad tokia nuomonė apie baudžiamųjų ir nebaudžiamųjų priemonių tandemą nesvetima ir Lietuvos baudžiamosios teisės mokslui bei konstitucinei jurisprudencijai³⁶.

Iš dalies pritariana visų minėtų teoretikų nuomonėms dėl *ultima ratio* principo reikšmės. Neabejotina, kad *ultima ratio* idėja yra racionali ir verta dėmesio. Tačiau jai suteikiama skirtinga teisinė reikšmė: nuo mokslinės rekomendacijos teisėkūrai iki privalomo konstitucinio principo. Vien rekomendacija įstatymų leidėjui šios idėjos nepavadinsi, nes kai kurių valstybių konstituciniai ar panašias funkcijas atliekantys organai aiškiai pabrėžia imperatyvų *ultima ratio* pobūdį, be to, sąsaja su fundamentaliu žmogaus teisių ir laisvių apsaugos postulatu bei proporcingumo principu suteikia šiam principui konstitucinio atspalvio. Vis dėlto *ultima ratio* principą laikyti konstituciniu būtų per daug drąsu. Paprastai nei Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje jis neaptinkamas³⁷, tik iš dalies yra susijęs su konstituciniu proporcingumo principu, o tai riboja *ultima ratio* savarankiškumą ir normatyvinę reikšmę, be to, proporcingumo principas orientuotas į pasirinktų priemonių įvertinimą, o *ultima ratio* – į pasirinktų priemonių (pa)naudojimo įvertinimą. Atsižvelgiant į tai, siūlytina *ultima ratio* laikyti savarankišku normatyviniu teisės principu.

2. *Ultima ratio* kaip baudžiamosios politikos principas

Kaip minėta, *ultima ratio* principas vien abstraktus pobūdžio idėja įstatymų leidėjui negalėtų būti dėl imperatyvaus pobūdžio, jam suteikiamo konstitucinių ar panašias funkcijas atliekančių organų. Be to, *ultima ratio* įtvirtinto *expressis verbis* nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, nei Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nerasime, jis neįtvirtintas ir daugelio kitų valstybių pagrindiniuose ir kituose teisės aktuose, vis dėlto *ultima ratio* laikytinas savarankišku normatyviniu teisės principu, atliekančiu tik jam būdingą vaidmenį teisiniame procese, kurio turinys nebūtinai yra baigtine forma išreikštas pirminių teisės aktų tekstuose, tačiau gali būti įvairiai plėtojamas teisės taikymo procese³⁸.

G. Švedas, išskirdamas teisės principo objektyviąją ir subjektyviąją puses, objektyviajai teisės principo pusei taip pat priskyrė ne tik principo objektyvią išraišką tam tikros teisės šakos normose, bet ir jo realų įgyvendinimą teisės taikymo praktikoje³⁹. Šiuo požiūriu pažymėtina O. Fedosiuk įžvalga, kad tais atvejais, kai teismui tenka atskirti baudžiamąją atsakomybę nuo kitos rūšies teisinės atsakomybės ar kitaip „sutaupyti represiją“ (atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymą nuteistajam, atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės, paskirti švelnesnę bausmę, nei nustatyta įstatymo, ir kt.), galima kalbėti apie vadovavimąsi baudžiamosios atsakomybės kaip griežčiausios priemonės principu⁴⁰.

³⁵ Ten pat, p. 539–540.

³⁶ ŠVEDAS, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 2012, nr. 82, p. 18; „Ribojant bei mažinant nusikalstamumą, taikomos ne tik represinės, bet ir prevencinės priemonės“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

³⁷ Nors „pakėlimas iki fundamentalių teisių apsaugos lygio yra galimas ir be patvirtinimo Konstitucijos tekste“. TOURI, K. *Ultima Ratio* as a Constitutional Principle. *Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 13.

³⁸ JANKAUSKAS, K. Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija*, 2004, t. 51 (43), p. 19–24.

³⁹ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 78.

⁴⁰ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 731.

Iš tikrųjų baudžiamosios teisės normų taikymo ribas apibrėžęs baudžiamosios teisės paskirtimi ir bendraisiais teisės principais, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą pažymėjo, kad „<...> negali būti pritarta tokiai baudžiamojo įstatymo taikymo praktikai, kai asmens elgesys, esant išimtinai civiliniams, administraciniams ar drausminiams teisiniams santykiams, yra vertinamas kaip nusikalstamas.“ Tokias teisinių atsakomybės rūšių atskyrimo problemas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui teko spręsti sukčiavimo⁴¹, savavaldžiavimo⁴², tarnybos pareigų neatlikimo⁴³, dokumento suklastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu⁴⁴ ir kitose baudžiamosiose bylose⁴⁵. Nepritaęs teismų praktikai, kad įvairūs tarp asmenų kilę ir nusikalstamai veikai būdingų požymių neįgavę konfliktai yra vertinami kaip pavojingos ir priešingos baudžiamajai teisei veikos, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dar kartą atkreipė dėmesį į šio teismo jurisprudencijoje suformuluotus baudžiamosios ir kitų rūšių teisinės atsakomybės atskyrimo kriterijus bei įvairius nusikalstamų veikų sudėties požymių aiškinimo aspektus⁴⁶. Kaip minėta, „taupant represiją“ teismų praktikoje kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiama ir dėl švelnesnės baudžiamosios atsakomybės kaltininkui taikymo: švelnesnės bausmės skyrimo, atleidimo nuo bausmės ar baudžiamosios atsakomybės, laisvės atėmimo bausmės atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės pirma laiko, alternatyvių bausmių ar poveikio priemonių taikymo ir pan.

Taigi, kaip matyti, baudžiamosios teisės kaip griežčiausios priemonės principu teismas pakankamai dažnai remiasi tose bylose, kur tenka taikyti baudžiamojo įstatymo normas, kurios kriminalizavimo požiūriu yra perteklinės arba netinkamos juridinės technikos rezultatas (nepakankamai aiškios, tikslios, išsamios, suprantamos ir pan.). Tai reiškia, kad teismų sprendimais ir motyvais „<...> užpildoma tai, kas nepasakyta baudžiamųjų įstatymų tekstuose <...>“⁴⁷, arba pasakyta, tačiau per daug ar netiksliai.

Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui teismų precedentus pripažinus teisės šaltiniais – *auctoritate rationis* ir pabrėžus jų reikšmę formuojant vienodą (nuoseklią, nepriešaringą) teismų praktiką ir įgyvendinant teisingumo principą (2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai), teismų sprendimai (precedentai) taip pat tapo teisės šaltiniu greta pagrindinių – teisės aktų, ir ne tik aiškinančiu teisės aktų nuostatų turinį ir prasmę, bet dažnai ir užpildančiu teisės spragas („kuriančiu

⁴¹ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 18 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-81/2011, 2011 spalio 4 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2011 ir kt.

⁴² Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2011 m. spalio 20 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011.

⁴³ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 24 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262/2011.

⁴⁴ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 27 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-263/2010, 2011 m. gruodžio 15 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-559/2011, 2012 m. balandžio 3 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-161/2012.

⁴⁵ Piktnaudžiavimo – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-161/2012; turto pasisavinimo ir iššvaistymo – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-526/2010; trukdymo antstoliui ir teismo sprendimo nevykdymo – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-47/2009, 2012 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36/2012; valstybės tarnautojo ir viešojo administravimo funkcijas atliekančių asmenų įžeidimo – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-396/2009; paramos panaudojimo ne pagal nustatytą tvarką – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-240/2009 ir kt.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. *Metinis pranešimas* [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2015 m. balandžio 13 d.], p. 23. Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pSbBjZNIUD0J:www.lat.lt/download/522/metinis%2520pranes_2011_pataisytas.pdf+ultima+ratio+reik%C5%A1m%C4%97&cd=11&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>.

⁴⁷ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 734.

teisė“). Tačiau ši postmodernios visuomenės maksima⁴⁸ konkuruoja su baudžiamosios teisės (net ir moderniosios ar postmoderniosios) reikalavimu baudžiamąją atsakomybę aiškiai nustatyti baudžiamajame įstatyme (*nullum crimen, nullum poena sine lege*), taip siekiant užtikrinti kitų baudžiamosios teisės principų, tokių kaip antai teisėtumo, teisingumo, *in dubio pro reo*, humanizmo, laikymąsi. Be to, teismų praktika dažnai būna nevienakryptė, skirtingi teismai (ar netgi teisėjai) tą pačią sąvoką ar nusikalstamos veikos sudėties požymį aiškina skirtingai (nors ir analogiškose bylose), taip pat teisėjų kuriamos teisės (*judge-made law*) kartais neužtenka, kad būtų tinkamai pritaikyta baudžiamoji atsakomybė nusikaltusiam asmeniui. Dėl šių priežasčių į baudžiamosios atsakomybės kaip griežčiausios priemonės principą visų pirma turėtų atkreipti dėmesį įstatymų leidėjas, pripažįstantis veikas nusikalstamomis, t. y. jas kriminalizuodamas. Būtent tai viename iš savo nutarimų pažymėjo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas: „Teisinio reguliavimo raida baudžiamosios teisės srityje atsižvelgiant į visuomenėje vykstančius pokyčius pirmiausia reiškiasi veikų kriminalizavimu ar jų dekriminalizavimu, t. y. tam tikros veikos pripažįstamos esančios nusikalstamos arba atsakomybė už jas pašalinama iš baudžiamųjų įstatymų.“ (1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas).

Kai kurie Lietuvos autoriai taip pat pabrėžia *ultima ratio* principo reikšmę pripažįstant veikas nusikalstamomis. Štai O. Fedosiuk teigia, kad „<...> legitimus kriminalizavimo aktas turi būti pagrįstas ne tik vertinamo elgesio pavojingumu ir ginamo teisinio gėrio svarba, bet ir baudžiamosios atsakomybės būtinumu, efektyvumu ir ekonominiu tikslingumu“⁴⁹. Tai turi būti „<...> ne kurios nors institucijos poreikis, bet kriminologiškai pagrįsta baudžiamosios teisės normos konstrukcija“⁵⁰. Be to, V. Justickio teigimu, „<...> nepakanka to, kad įstatymų leidėjas žinotų, jog kriminalizacija vienu ar kitu atveju būtų reikalinga, ne mažiau svarbu, kad jis įsitikintų, jog ji – galima, kad nėra aplinkybių, kurios sutrukdytų sėkmingai kriminalizuoti tam tikrą veiką“⁵¹.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta⁵², baudžiamosios teisės teorija ir teismų praktika griežčiausios priemonės (*ultima ratio*) reikalavimą arba principą pripažįsta vienu iš kriminalizacijos kriterijų, t. y. reikalavimu visų pirma įstatymų leidėjui teisinio reguliavimo raidos baudžiamosios teisės srityje metu, prieš pasirenkant griežčiausias teisinių santykių reguliavimo priemones, apsvarstyti visas kitas galimas švelnesnių teisinių (ir ne tik) priemonių taikymo galimybes, o veikos kriminalizaciją – vienu iš baudžiamosios politikos turinio elementų, tuo, kuo pirmiausia ir dažniausiai pasireiškia baudžiamoji politika⁵³, galima daryti išvadą, jog *ultima ratio* principas pirmiausia veikia baudžiamosios politikos srityje.

Šią išvadą taip pat pagrindžia ir represijos ekonomiškumo nuostata, pagal kurią baudžiamajame įstatyme nustatytos sankcijų ribos ir bausmių, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo taisyklės turi sudaryti teisines prielaidas teismams parinkti ir skirti minimalias bausmes ir kitas baudžiamosios teisės poveikio priemones, kurių pakaktų nuteistojo resocializacijai⁵⁴ (vidinis *ultima ratio* turinio aspektas). Tai reiškia, kad valstybės reakcija į nusikalstamas veikas grįsta minimalaus pakankamumo principu, o laisvės atėmimo bausmė traktuotina kaip griežčiausia priemonė, kai kitos

⁴⁸ KŪRIS, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo steotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*, 2009, t. 2(116), p. 131–149.

⁴⁹ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19(2), p. 722.

⁵⁰ PAVILONIS, V. Baudžiamosios politikos pagrindai. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 22.

⁵¹ JUSTICKIS, V. *Kriminologija. I dalis*: vadovėlis. Vilnius, 2001, p. 121–122.

⁵² Žr. pirmąją šio straipsnio dalį.

⁵³ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. 3-asis leid. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 39–40, 47; DOBRYNINAS, A. Atskiriamasis teisingumas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 20(12), p. 107–112; PAVILONIS, V. Baudžiamosios politikos pagrindai. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 20.

⁵⁴ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 117.

bausmės būtų aiškiai neadekvačios padaryto nusikaltimo aplinkybėms ir sunkumui⁵⁵. Iliustruodamas šią mintį O. Fedosiuk pateikia pavyzdžių iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, tokių kaip antai BK specialiosios dalies normose įtvirtinta teismo diskrecija pradėti nukentėjusiojo baudžiamąjį persekiojimą dėl gana didelio nesunkių nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų skaičiaus ar jo nepradėti; laisvės atėmimo netaikymo už baudžiamuosius nusižengimus nuostata (BK 12 str.); alternatyvių sankcijų dominavimas; bendrame bausmių sąrašė (BK 42 str.) ir alternatyviose sankcijose laisvės atėmimas nurodomas kaip paskutinis pasirinkimas; įpareigojimas teismui pirmą kartą teisiamam asmeniui pirmiausia svarstyti su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių skyrimą (BK 55 str.); pakankamai plačios galimybės atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymą (BK 75 str.), atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės (36–40 str.), paskirti švelnesnę bausmę nei įstatymo nustatyta (BK 54 str. 3 d., 62 str.); atsakomybę lengvinančių aplinkybių pasirinkimo galimybė (BK 59 str.); tarp nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų nurodytas tikslas riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes (BK 80 str. 2 p.)⁵⁶.

Reikia pasakyti, kad griežčiausios priemonės principas laikomas baudžiamosios politikos dalimi ir Europos Sąjungos teisėje. Keturiolikos Europos šalių profesorių, sudariusių Europos baudžiamosios politikos iniciatyvą (ECPI), 2009 m. gruodžio mėn. paskelbtame manifeste⁵⁷, kuriame buvo kritikuojama nemažai Europos Sąjungos teisės aktų dėl jų (ne)atitikties fundamentaliems baudžiamosios teisės principams, tarp jų ir *ultima ratio* principui, *ultima ratio* principas laikomas vienu iš Europos Sąjungos baudžiamosios politikos principų, teigiant, jog turi būti ieškoma kitų švelnesnių Europos Sąjungos teisės saugomų interesų apsaugos priemonių. Atsižvelgiant į šį manifestą, Europos Komisijos 2011 m. rugsėjo 20 d. priimtame komunikate, skirtame Europos Sąjungos baudžiamosios politikos kūrimo ir kitiems klausimams, jau tiesiogiai remiamasi *ultima ratio* kaip pamatiniu principu, teigiant, kad baudžiamieji tyrimai ir sankcijos gali turėti didelę įtaką piliečių teisėms, įskaitant pasmerkimą, todėl baudžiamoji atsakomybė visada turi išlikti griežčiausia priemonė; į tai atsižvelgiama bendruoju proporcingumo principu; prieš priimant baudžiamosios teisės priemones, kuriomis remiamas Europos Sąjungos politikos vykdymas, Europos Sąjungos sutartyje aiškiai reikalaujama patikrinti, ar baudžiamosios teisės priemonės būtinos veiksmingo politikos įgyvendinimo tikslui pasiekti. Todėl teisės aktų leidėjas privalo išanalizuoti, ar nepakaktų kitokių – ne baudžiamosios teisės – priemonių, kaip antai administracinių ar civilinių sankcijų, užtikrinti politikos įgyvendinimą ir ar baudžiamąja teise problemos būtų sprendžiamos veiksmingiau⁵⁸.

Taigi *ultima ratio* principas laikytinas baudžiamosios politikos principu. Šiuo aspektu būtina atkreipti dėmesį į tai, kad apskritai yra baudžiamosios politikos sampratų įvairovė: nuo labai plačios, t. y. tiek baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis (įskaitant ir teismų praktiką), tiek kitomis neteisinėmis (ekonominėmis, socialinėmis, švietimo, prevencinėmis ir kt.) priemonėmis grindžiamos baudžiamosios politikos sampratos, iki pakankamai siauros, apimančios tik baudžiamųjų įstatymų

⁵⁵ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 728.

⁵⁶ Ibidem. P. 729.

⁵⁷ European Criminal Policy Initiative. Manifest zur Europäischen Kriminalpolitik. In *Zeitschrift zur Internationale Strafrechtsdogmatik* [interaktyvus]. 2009, [nr.] 12 [žiūrėta 2015 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_12_382.pdf>.

⁵⁸ Europos Komisija. *Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteiui ir Regionų komitetui*: ES baudžiamosios teisės politikos kūrimas. Veiksmingo ES politikos įgyvendinimo užtikrinimas baudžiamosios teisės priemonėmis [interaktyvus]. [Briuselis], 2011 m. rugsėjo 20 d., KOM(2011) 573 galutinis [žiūrėta 2015 m. balandžio 14 d.], p. 7. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1433318013518&uri=CELEX:52011DC057>>.

kūrybą⁵⁹. Tačiau, nesileidžiant į platesnes diskusijas apie baudžiamosios politikos sampratą⁶⁰, šiame straipsnyje laikomasi platesnės baudžiamosios politikos sampratos, apimančios ne tik baudžiamųjų įstatymų leidybą, bet ir jų taikymo praktiką, manant, kad baudžiamųjų įstatymų kūrimas yra tik kovos su nusikalstamumu teisinis pamatas, o jų veiksmingumas pasireiškia būtent juos praktiškai taikant ir įgyvendinant, tokiu būdu baudžiamoji politika netampa savitiksle ir įgyja praktinę reikšmę. Atsižvelgiant į tai, sąvokos „baudžiamųjų įstatymų principai“, „baudžiamųjų įstatymų leidybos principai“, „baudžiamosios teisės principai“, „baudžiamosios politikos principai“, aptinkamos teisės literatūroje⁶¹, iš esmės suponuoja tuos pačius principus; tiek baudžiamosios teisės, tiek baudžiamosios politikos principai įtvirtina tas pačias pagrindines idėjas, būdingas apskritai baudžiamajai justicijai. Todėl G. Švedas siūlo visiems minėtiems principams apibūdinti vartoti vieną – baudžiamosios politikos principų sąvoką, kuri apima visų teisės šakų, skirtų nusikalstamumo kontrolei ir prevencijai (baudžiamosios, baudžiamąjo proceso, bausmių vykdymo), principus, reikšmingus tiek kuriant, tiek taikant įstatymus baudžiamosios justicijos srityje⁶². Šiuo požiūriu taip pat ir šiame straipsnyje išsprendžiama *ultima ratio*, kaip baudžiamosios teisės principo, ir *ultima ratio*, kaip baudžiamosios politikos principo, požiūrių konkurencija.

Bendruoju požiūriu baudžiamosios politikos principais laikytinos tam tikru visuomenės vystymosi istoriniu laikotarpiu susiformavusios pagrindinės idėjos, pradai, kurie išreiškia valstybės baudžiamosios politikos nuostatas ir baudžiamosios, baudžiamąjo proceso ir bausmių vykdymo teisės normų, reguliuojančių visuomeninius santykius, susiklostančius nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos srityje, esmę. Baudžiamosios politikos principai reikšmingi tuo, kad jais remiantis galima nustatyti tuos uždavinius, kuriuos valstybė kelia jos institucijoms, įstaigoms ir pareigūnams, įgyvendinantiems baudžiamąją politiką, bei priemones ir būdus, kuriais turi būti įgyvendinami tie uždaviniai. Taip pat svarbu pabrėžti, kad teisingas principų vertinimas leidžia parinkti tinkamą baudžiamųjų, baudžiamąjo proceso ir bausmių vykdymo įstatymų tobulinimo kryptį bei užtikrinti teisinio reglamentavimo sistemingumą⁶³. Taigi, siekiant šių tikslų, labai svarbu užtikrinti, kad įstatymų leidėjas tinkamai suvoktų baudžiamosios justicijos esmę bei prasmę ir šį savo suvokimą tinkamai užfiksuotų baudžiamosios, baudžiamąjo proceso ir bausmių vykdymo teisės normose. Dėl tos priežasties, atsižvelgiant tiek į baudžiamosios politikos principų reikšmę, tiek į analizuojamo *ultima ratio* principo esmę, šis principas turėtų užimti deramą vietą baudžiamosios politikos principų sistemoje.

Kitas klausimas, kokią vietą minėtoje sistemoje šis principas turėtų užimti? Paprastai teisės principai, taigi ir baudžiamosios politikos principai, skirstomi į bendruosius, kurie būdingi visoms teisės šakoms, skirtoms nusikalstamumo kontrolei ir prevencijai užtikrinti, ir specialiuosius – būdingus tik baudžiamajai teisei. Bendriesiems principams priskiriami teisingumo, teisėtumo, humanizmo ir

⁵⁹ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. 3-asis leid. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 39–40, 47; DOBRYNINAS, A. Atskiriamasis teisingumas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 20 (12), p. 107–112; PAVILONIS, V. Baudžiamosios politikos pagrindai. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 20.; PIESLIAKAS, V. *Baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 37–38; ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 22–24; ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995–2004 metais. *Teisė*, 2005, nr. 56, p. 58–86; DZIEGORAITIS, A. *Baudžiamoji politika Lietuvoje. Realybė ir perspektyvos*. Vilnius: Lietuvos kalinių globos draugija, 2002, p. 112.

⁶⁰ Tai nėra šio straipsnio tyrimo objektas.

⁶¹ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. 3-iasis leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 48–53; ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 23–31; PAVILONIS, V. Baudžiamosios politikos pagrindai. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 20–23; ASHWORTH, A. *Principles of Criminal Law*. New York, 2003, p. 52–77 ir kt.

⁶² ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 78.

⁶³ Ten pat, p. 78–79.

asmenų lygybės prieš įstatymus principai. Specialiaisiais baudžiamosios (teisės) politikos principais laikomi šie: nėra nusikaltimo be įstatymo (*nullum crimen, sine lege*), nėra bausmės be įstatymo (*nulla poena, sine lege*), draudimas bausti du kartus už tą pačią veiką (*non bis in idem*), asmeninės atsakomybės ir jos individualizavimo, visi neaiškumai ir netikslumai aiškinami kaltinamojo naudai (*in dubio pro reo*), nėra nusikaltimo be kaltės (*nullum crimen, sine lege culpa*) principai. Nepaisant sąlyginio šių principų klasifikavimo bendrieji ir specialieji baudžiamosios politikos principai yra susiję ir sudaro bendrą sistemą⁶⁴. Tačiau „<...> nei bendrieji, nei specialieji teisės principai patys savaime neatsako į klausimą, kokiems atvejams ir kokia racionalia apimtimi įstatymų leidėjas turėtų naudoti baudžiamosios teisės priemones“⁶⁵.

Akivaizdu, kad minėti bendrieji baudžiamosios politikos principai, būdingi visoms teisės šakoms, kartu yra ir konstituciniai principai, kurie kiekvienoje teisės šakoje, išsaugodami savo esmę, kartu įgyja specifinių ypatybių, kurias baudžiamosioje teisėje nulemia būtinumas užtikrinti visuomeninių santykių, susijusių su baudžiamąja atsakomybe, baudžiamuoju procesu arba bausmės vykdymu ir atlikimu, teisinio reguliavimo ypatumus⁶⁶. Tačiau, kaip minėta, *ultima ratio* principo negalint priskirti prie konstitucinių principų, manytina, kad priskyrimas prie bendrųjų baudžiamosios politikos principų juo labiau neatitiktų *ultima ratio* principo pobūdžio, turinio ir esmės.

Taip pat *ultima ratio* principo negalėtume laikyti ir minėtų specialiųjų baudžiamosios politikos principų sudedamąja dalimi, nes minėti specialieji principai iš esmės veikia jau sukurtų ir taikomų baudžiamųjų teisės normų atžvilgiu, t. y. tada, kai jau kalbama apie konkrečią baudžiamosios teisės normą, baudžiamosios atsakomybės taikymą. Tačiau *ultima ratio* principas pirmiausia veikia įstatymo kūrimo stadijoje, kai įstatymų leidėjas sprendžia bendrąjį – nusikalstamumo kontrolės klausimą, t. y. svarsto atitinkamų galimybių tinkamumo, efektyvumo ir adekvatumo klausimą bei imasi atitinkamų poveikio priemonių.

Todėl racialesnė ir pagrįstesnė atrodo kita alternatyva – laikyti *ultima ratio* principą savarankišku specialiuoju baudžiamosios politikos principu, nes specialieji teisės šakos principai, būdami visuomeninių santykių reglamentavimo pagrindine teisine idėja, kartu išreiškia konkrečios teisės šakos esmę, išryškina jai būdingas savybes. Kaip minėta, *ultima ratio* principas baudžiamosios teisės doktrinoje paprastai reiškia, kad baudžiamoji teisė turi būti naudojama tik tada, kai kitos tiek teisinės, tiek neteisinės socialinės kontrolės priemonės nepasiekia geriausio rezultato mažinant nusikalstamumą. Tokiu būdu šis principas, būdamas specialiuoju baudžiamosios politikos principu, būdingu tik baudžiamajai teisei, išreiškia baudžiamosios atsakomybės (ir teisės), kaip griežčiausios, taigi ir paskutinės valstybėje susiklostančių teisinių santykių reguliavimo priemonės, naudojamos itin išimtiniais atvejais, esmę.

Išvados

1. Paskutinės priemonės (*ultima ratio*) principas reiškia, kad baudžiamoji atsakomybė, labiausiai suvaržanti asmens teises ir laisves priemonė, tiek kuriant baudžiamąjį įstatymą, tiek jį taikant, turi būti pasitelkiama tik išimtiniais atvejais, kai kitos tiek teisinio, tiek neteisinio pobūdžio priemonės yra nepakankamos, siekiant nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos tikslo.
2. *Ultima ratio* principo turinį sudaro: a) pakankamo pavojingumo teisės pažeidimas, kuriuo kėsiniama į svarbiausius individui, visuomenei ir valstybei teisinius gėrius; b) nėra alternatyvių po-

⁶⁴ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 80.

⁶⁵ FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 716.

⁶⁶ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 80.

veikio priemonių nepageidaujama elgesiui uždrausti kitose teisės šakose. Principo turinys taip pat apima tiek vidinį (baudžiamosios teisės sistemos darnos), tiek išorinį (baudžiamosios teisės ir jos priemonių išimtinumo, palyginti su kitomis teisinės sistemos sritimis) aspektus bei įstatymų leidybos ir teisės taikymo aspektus.

3. *Ultima ratio* principui suteikiama skirtinga teisinė reikšmė: nuo mokslinės rekomendacijos teisėkūrai iki privalomo konstitucinio principo. Dėl sąsajos su pagrindinių asmens teisių ir laisvių apsaugos postulatu bei proporcingumo principu, suteikiančiais *ultima ratio* idėjai imperatyvumo, *ultima ratio* laikytinas savarankišku normatyviniu teisės principu.
4. *Ultima ratio* principui pirmiausia reiškiantis įstatymų leidyboje, t. y. kriminalizacijos procese nubrėžiant įstatymų leidėjui diskrecijos ribas, *ultima ratio* laikytinas specialiuoju savarankišku baudžiamosios politikos principu.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 13, 162, 191, 196, 197, 203, 206, 216, 219, 221, 309 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 198(1) ir 198(2) straipsniais įstatymas Nr. IX-1992. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 25-760.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas Nr. X-272. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 81-2945.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 38, 47, 63, 66, 70, 75, 82, 93, 129, 166, 167, 172, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 194, 196, 197, 198, 198(1), 198(2), 199, 202, 213, 214, 215, 225, 227, 228, 231, 233, 235, 252, 256, 257, 262, 284, 285, 312 straipsnių, priedo pakeitimo ir papildymo, XXVI, XXX skyrių pavadinimų pakeitimo ir kodekso papildymo 256(1), 257(1) straipsniais įstatymas Nr. X-1233. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 81-3309.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 256, 270, 270(1), 271, 277(1) straipsnių pakeitimo, kodekso priedo papildymo ir kodekso papildymo 270(2) straipsniu įstatymas Nr. XI-1901. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 163-7777.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 292(1) straipsniu ir kodekso priedo papildymo įstatymas Nr. XI-1917. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 4-115.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147(1), 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 147(2) straipsniu įstatymas Nr. XI-2198. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 82-4276.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 25, 250, 250(1), 251 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 249(1), 250(2), 250(3), 250(4), 250(5), 252(1) straipsniais įstatymas Nr. XII-497. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 75-3768.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 8, 27, 60, 95, 97, 151, 151-1, 153, 162, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 100-1, 100-2, 152-1, 251-1 straipsniais įstatymas Nr. XII-776. *Teisės aktų registras*, 2014 m. kovo 24 d.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 139-6120.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 69-2798.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 111-4549.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 36-1292.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 7-254.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 134-4819.

17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 1-7.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 181-6708, 2004, nr. 186.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 15-465.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 57-2552.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 19-828.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 104-4675.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 62-2515.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 104-2644.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 49-1173; atitaisymas – 1997, nr. 50.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 20-537.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 86-1949.

Specialioji literatūra

29. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. 3-iasis leidimas*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
30. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
31. ASHWORTH, A. *Principles of Criminal Law*. New York, 2003.
32. ALEXY, R. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
33. BARANSKAITĖ, A., PRAPIESTIS, J. Konstitucinės teisingumo ir teisinės santarvės dimensijos baudžiamojoje teisėje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys*. Vilnius: valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 41–68.
34. BIKELIS, S., et al. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
35. BLUVŠTEINAS, J. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994.
36. ČAPLINSKAS, A., et al. Kriminalinių bausmių sistemos darba ir sankcijų optimizavimas kaip baudžiamosios politikos veiksmingumo prielaidos. *Teisė*, 2000, nr. 37, p. 7–15.
37. ČAPLINSKAS, A.; DAPŠYS, A.; MISIŪNAS, J. Baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo teorinės problemos. *Teisės problemos*, 2004, nr. 4 (46), p. 44–82.
38. DOBRYNINAS, A. Atskiriamasis teisingumas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 20 (12), p. 107–112.
39. DZIEGORAITIS, A. *Baudžiamoji politika Lietuvoje. Realybė ir perspektyvos*. Vilnius: Lietuvos kalinių globos draugija, 2002.
40. European Criminal Policy Initiative. Manifest zur Europäischen Kriminalpolitik. In *Zeitschrift zur Internationale Strafrechtsdogmatik* [interaktyvus]. 2009, [nr.] 12 [žiūrėta 2015 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_12_382.pdf>.
41. Europos Komisija. *Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui: ES baudžiamosios teisės politikos kūrimas. Veiksmingo ES politikos įgyvendinimo užtikrinimas baudžiamosios teisės priemonėmis* [interaktyvus]. [Briuselis], 2011 m. rugsėjo 20 d., KOM(2011) 573 galutinis [žiūrėta 2015 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1433318013518&uri=CELEX:52011DC0573>>.
42. FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, t. 19 (2), p. 715–738.
43. FEDOSIUK, O. Baudžiamoji atsakomybė už vertimąsi neteisėta komercine, ūkine, finansine ar profesine veikla: optimalių kriterijų beiškant. *Jurisprudencija*, 2013, t. 20 (1), p. 301–317.
44. Working Group X „Freedom, Security and Justice“. *Final report to the European Convention*. Brussels, 2002, nr. CONV 426/02.

45. Finnish Parliament. *Report of the Constitutional Committee of the Finnish Parliament* [interaktyvus]. Nr. 23/1997 [žiūrėta 2015 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=PeVL+23/1997&base=erml&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WP>>.
46. FRØBERG, T. The role of the *ultima ratio* principle in the jurisprudence of the Norwegian Supreme Court. *Oñati Socio-legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 125–134.
47. GAVĖNAITĖ, A. *Baumės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.
48. GERALD, E. L. Towards A Model Penal Code, Second (Federal?): The Challenge of the Special Part. *Buffalo Criminal Law Review*, 1998, vol. 2 no. 1, p. 297–350.
49. HASSEMER, W. *Produktverantwortung im modernen Strafrecht*. Heidelberg, 1994.
50. HUSAK, D. Applying *Ultima ratio*: A Sceptical Assessment. *Ohio state journal of criminal law*, 2005, vol. 2, no. 2, p. 535–545.
51. HUSAK, D. Crimes Outside the Core. *Tulsa Law Review*, 2004, vol. 39, p. 755–780.
52. HUSAK, D. *Overcriminalization – The limits of the criminal law*. Oxford university press, 2008.
53. IVOŠKA, G. Nusikalstamų veikų ekonomikai ir verslo tvarkai atskyrimas nuo panašių nusikalstamų ir kitų teisės pažeidimų. *Teisė*, 2003, nr. 48, p. 100–109.
54. JANKAUSKAS, K. Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija*, 2004, t. 51 (43), p. 17–31.
55. JAREBORG, N. Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio). *Ohio state journal of criminal law*, 2004, vol. 2, p. 521–534.
56. JUSTICKIS, V. *Kriminologija. I dalis*: vadovėlis. Vilnius, 2001.
57. KAIIFA-GBANDI, M. The Importance of Core Principles of Substantive Criminal Law for a European Criminal Policy Respecting Fundamental Rights and the Rule of Law. *European Criminal Law Review*, 2011, vol. 1, no. 1, p. 7–34.
58. KUNCEVIČIUS, G. Apgaulingas buhalterinės apskaitos tvarkymas kaip mokesčių vengimo būdas: administracinė ir baudžiamoji atsakomybė. *Jurisprudencija*, 2007, t. 1 (91), p. 51–58.
59. KŪRIS, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23(15), p. 46–70.
60. KŪRIS, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*, 2009, t. 2 (116), p. 131–149.
61. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. *Metinis pranešimas* [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2015 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pSbBjZNIUD0J:www.lat.lt/download/522/metinis%2520pranes_2011_pataisytas.pdf+ultima+ratio+reik%C5%A1m%C4%97&cd=11&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>.
62. MELANDER, S. *Ultima Ratio* In European Criminal Law. *Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 42–61.
63. MINKKINEN, P. The ‘Last Resort’: A Moral and/or Legal Principle? *Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 21–30.
64. PAVILONIS, V. Baudžiamosios politikos pagrindai. *Justitia*, 1996, nr. 3, p. 20–23.
65. PERŠAK, N. *Criminalising harmful conduct: the harm principle, its limits and continental counterparts*. New York: Springer, 2007.
66. PIESLIAKAS, V. *Baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006.
67. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
68. PRANKA, D. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 179 straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką ir civilinį teisės pažeidimą skirianti riba. *Socialinių mokslų studijos*, 2011, t. 3(2), p. 649–664.
69. PRANKA, D. Apgaulės samprata ir reikšmė atribojant sukčiavimą ir civilinės teisės pažeidimą. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, t. 4(2), p. 663–683.
70. PRANKA, D. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
71. PRANKA, D. Nusikalstamos veikos ir administracinio teisės pažeidimo atribojimo problemos: teisės pažeidimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. *Jurisprudencija*, 2013, t. 20(4), p. 1510–1523.

72. ROXIN, C. *Strafrecht: Allgemeiner Teil I: Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*. Aufl. 4. München: C. H. Beck, 2006.
73. SAKALAIŠKAS, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2007, t. 2 (20), p. 122–134.
74. SCHONSHECK, J. *On Criminalization*. Netherlands: Springer, 1994.
75. STRATENWERTH, G. *Strafrecht: Allgemeiner Teil I: Die Straftat*. Aufl. 4. Köln, 2000.
76. ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995–2004 metais. *Teisė*, 2005, nr. 56, p. 58–86.
77. ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
78. ŠVEDAS, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 2012, nr. 82, p. 12–25.
79. TOURI, K. Ultima Ratio as a Constitutional Principle. *Oñati Socio-Legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 6–20.
80. WENDT, R. The Principle of “Ultima Ratio” And/Or the Principle of Proportionality. *Oñati Socio-legal Series*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 81–94.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

81. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2014 m. birželio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257/2014.
82. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-160/2013.
83. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2012 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-161/2012.
84. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2012 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36/2012.
85. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-559/2011.
86. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011.
87. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2011 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2011.
88. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262/2011.
89. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2011 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-81/2011.
90. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2010 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-526/2010.
91. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2010 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-263/2010.
92. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-396/2009.
93. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2009 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-369/2009.
94. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2009 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-240/2009.
95. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2009 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-47/2009.

Kitų valstybių teismų praktika

96. Vengrijos Respublikos Konstitucinis Teismas. Sprendimas 18/2004 (V.25) AB, ABH 2004.
97. Vokietijos Konstitucinis Teismas. 1994 m. kovo 9 d. sprendimas BVerfGE 90, 145.
98. Vokietijos Konstitucinis Teismas. 1975 m. vasario 25 d. sprendimas BVerfGE 39.

THE CONCEPTION OF THE *ULTIMA RATIO* PRINCIPLE

Aušra Dambrauskienė

S u m m a r y

In the process of criminalisation of certain offences, the relevant requirements for legislature must be raised, which limit discretion of legislature and do not allow distorting the essence of criminal law. The theory of criminalisation determines these requirements and one of them is the *ultima ratio* (latin last, final argument, last resort) principle.

This principle means that criminal liability, being the most restricting measure in terms of rights and freedoms of persons, must be applied in exceptional cases only, when other legal or non-legal means are not sufficient in order to stop criminality.

The content of the *ultima ratio* principle includes: 1) serious violation of individual, social and state legal interests; 2) absence of alternative influence means for this violation in other legal branches. The content of the *ultima ratio*

principle also encompasses inner (consistency of criminal law system) and outer (the means of criminal law is exceptional when compared with the means of other legal branches) aspects as well as aspects of legislature and implementation of law.

The *ultima ratio* principle is given a different meaning: from the scientific recommendation for legislature to the obligatory constitutional principle. Due to the relation with the defence of fundamental rights and the principle of proportionality, which makes *ultima ratio* peremptory, the *ultima ratio* principle is considered as the regulatory provision of law – the legal principle which is related to criminal justice. Since the *ultima ratio* principle functions, first of all, in legislature, i.e. in the process of criminalization, it must be considered as the substantive special principle of criminal policy.

Įteikta 2015 m. birželio 5 d.

Priimta publikuoti 2015 m. lapkričio 26 d.